

Teosten kaiun historian tutkimisesta

Hans Robert Jauss (1967; ilm. 1975) sanoi aikoinaan Konstanzin yliopistossa pitämässään virkaanastujais-esitelmässä, että kirjallisuushistoria on pakko kirjoittaa toistuvasti uudelleen. Lähtökohtana tulee olla vastaanottojen ketjun etsiminen, teosten historiallisen sarjan kuvaaminen. Ilman vastaanottajien aktiivista osuutta kirjallisten teosten historiallista elämää ei voi ajatella olevan olemassa. Samantapaisia ajatuksia on esittänyt tsekkiläinen Felix V. Vodicka (1975). Hänestä kirjallisuushistorioitsijan pitäisi seurata kirjallisten teosten kaiun historiaa.

Monet muutkin kirjallisuuden ns. vastaanottoestetiikan harrastajat keskustelevat nykyään yhä yleisemmin teosten kaiun historian tutkimisen välttämättömyydestä (suomalaisia alan katsauksia, ks. esim. Varpio 1982 ja Kirstinä 1984). Kovin monia konkreettisia tutkimuksia ei kuitenkaan ole toistaiseksi ilmestynyt. Tunnetuimpia suomalaisia avauksia ovat Pekka Tarkan kirjasotatutkimukset (1966; 1973) samoin kuin Yrjö Varpion (1979) tutkimus Väinö Linnan pääteosten ulkomaisesta kritiikkivastaanotosta.

Juhani Niemen äskettäin ilmesty-

nyt teos **Suomalaisten suosikkikirjat** (1983) kertoo suomalaisen kaunokirjallisuuden määrällisen kaiun historiasta. Menestyskirjojen ilmestymisajankohtien samoin kuin sisäisten piirteiden tarkastelu tarjoaa hypoteeseja myös kirjallisuuden laadullisesta kaikupohjasta.

Niemi selvitti, mitkä kotimaiset kaunokirjat Suomessa ovat yltäneet poikkeuksellisen korkeisiin painoslukuihin. Niemi laski että vuoteen 1982 mennessä Suomessa oli ilmestynyt 37 yli 80 000 kappaleen painokseen yltänyttä kotimaista romaania tai runokokoelmaa. Luettelonsa avulla Niemi kuvaa, millainen kirjallisuus on Suomessa säilynyt jatkuvasti sukupolvesta toiseen.

Sinänsä ei ehkä ole kovin yllättävää, että korkeisiin painosmääriin ehtineet teokset ovat vanhoja. Parhaiten olivat menestyneet eräät 1800-luvun puolella ilmestyneet, varhain kanonisoidut klassikkoteokset. Suosikkikirjojen iän aritmeettinen keskiarvo - 72 vuotta - vastaisi lähinnä Ilmari Kiannon **Punaisen viivan** (1909) ikää. Niinpä "tämän teoksen kuvaaman ajankohtaisen tapahtumasarjan, ensimmäisten yksikamarisen eduskunnan vaalien pohjal-

Taulukko 1. Suomalalaisten suosikkikirjat painosmenestyksen mukaan

Painettujen kappaletten yhteismäärä v. 1982		Lähelle 100 000 kappaaleen painoksia ovat lisäksi yltäneet seuraavat teokset:	
J.L. Runeberg: Vänrikki Stoolin tarinat	n. 1 100 000		
Aleksis Kivi: Seitsemän veljestä	n. 1 100 000		
Elias Lönnrot: Kalevala	n. 850 000		
Väinö Linna: Tuntematon sotilas	430 000	F.E. Sillanpää: Ihmiset suviryössä	98 000
Juhani Aho: Rautatie	400 000	Mauri Sariola: Lavean tien laki	95 000
Aleksis Kivi: Nummisuutarit	n. 280 000	Aleksis Kivi: Kullervo	n. 90 000
Väinö Linna: Täällä Pohjanjähden alla/keskimäärin trilogian osaa kohti	245 000	Johannes Linnankoski: Pakolaiset	86 000
Z. Topelius: Välskärin kertomuksia	n. 200 000	Hilja Valtonen: Nuoren opettajattaren varaventiili	85 000
Aleksis Kivi: Kihlaus	n. 190 000	Kalle Päätalo: Iijoki-sarja/keskimäärin osaa kohti	84 000
Veikko Huovinen: Havukka-ahon ajattelija	187 000	Mika Waltari: Kaarina Maununtytär	82 000
Ilmari Kianto: Punainen viiva	n. 180 000	Lauri Viita: Moreeni	82 000
Mika Waltari: Sinuhe egyptiläinen	161 000	Saima Harmaja: Kootut runot	81 000
Maiju Lassila: Tulitikkuja lainaamassa	n. 160 000	Aleksis Kivi: Karkurit	n. 80 000
F.E. Sillanpää: Nuorena nukkunut	148 000	Santeri Ivalo: Juho Vesainen	n. 80 000
F.E. Sillanpää: Hurskas kurjuus	n. 125 000	Johannes Linnankoski: Lauulu tulipunaisesta kukasta	n. 80 000
Arno Räsänen: Soita minulle, Helenat!	124 000		
Elias Lönnrot: Kanteletar	n. 120 000		
Aleksis Kivi: Lea	n. 115 000		
Joel Lehtonen: Putkinotko	n. 110 000		
Mika Waltari: Tanssi yli hautojen	108 000		
Ilmari Kianto: Ryysyrannan Jooseppi	106 000		
Aleksis Kivi: Yö ja päivä	n. 105 000		
Erkki Palolampi: Kollaa kestää	101 000		
Ensis Lehtonen: Äidin rukous	100 000		
Juhani Aho: Juha	n. 100 000		

Lähde: Niemi 1983, 154-155 (täsmentävät alaviitteet on tässä jätetty pois).

Taulukko 2. Suomalaisen aikuisten mielikirjailijat/kirjat heidän oman ilmoituksensa mukaan vuonna 1973

Kotimaiset kirjailijat	Mainintoja, kpl	Ulkomaiset kirjailijat	Mainintoja, kpl
Linna	102	MacLean	14
Päätaalo	22	Steinbeck	14
Polva	22	(Raamattu	13)
Räsänen	20	Muskett	11
Waltari	14	Schmidt	7
Kivi	12	Charriere	7
Valtonen	12	Dumas	7
Aho	7	Tolstoi	7
Huovinen	7	Mitchell	6
Sillanpää	7	Montgomery	6
Swan	6	Uris	5
Sariola	6	Burroughs	5
Topelius	6	Bronte	5
		Barkley	5
13	243	14	111

Vuonna 1973 haastateltuja aikuisia pyydettiin nimeämään jokin sellainen kirjailija tai teos, joka oli merkinnyt heille erityisen paljon (tarkemmin, ks. K. Eskola 1982). Mielikirjan/kirjailijan nimesi 623 vastaajaa (63 % haastatelluista). Taulukossa mainitaan vähintään viisi kertaa mainitut kirjat/kirjailijat.

ta voisi sanoa, että **steadysellerit** ovat keskimäärin yhtä vanhoja kuin suomalainen kansanvalta", Niemi toteaa.

Keskeisiä havaintoja kuitenkin on, että suomalaisten **steadysellereiden** kasvualustana ovat usein olleet kansalliset kriisikaudet. Runsas kolmannes suosituista teoksista oli luettavissa kriisiepiikan piiriin. Kärkeen sijoittuneet teokset olivat myös usein kollektiiviepiikkaa. Muodoltaan nämä teokset olivat vanhakantaisia. Noin puolet yli 80 000 kappaleen painokseen yltäneistä teoksista sijoittui kansankuvauksen piiriin. Myös huumori kytkeytyi menestyskirjoissa kansanvaltaiseen aateperintöön.

Painosmenestyksistä lukijain suosikkeihin

Kirkon ja koulun ohjaava vaikutus kirjojen lukemiseen on lyhyen ja ohuen lukemiskulttuurin Suomessa

aina ollut suuri (vrt. K. Eskola 1979a; A. Eskola 1981; Heikkinen 1983). Myös monia Niemen luettelemia painosmenestyskirjoja on luettu kouluissa. Mm. tästä syystä voidaan epäillä että painosmenestykset heijastelevat suomalaisen kaunokirjallisuuden kaiun historian ensimmäisiä ja kuuluvimpia ääniä. Ainakin osaksi niistä voidaan myös kuulla virallisen ideologian tahtomia ääniä.

Tätä ongelmaa voidaan lähestyä vertaamalla painosmenestyskirjoja ihmisten itse ilmoittamiin mielikirjoihin, teoksiin joista he ovat elämässään omien sanojensa mukaan pitäneet erityisen paljon.

Vertailin Niemen suosikkikirjaluetteloa suomalaisten aikuisten kymmenisen vuotta sitten nimeämiin mielikirjailijoihin ja/tai näiden teoksiin. Tiedot perustuvat haastatteluihin, jotka tehtiin vajaan 1000 suomalaisen 15 vuotta täyttäneen aikuisen parissa vuonna 1973 (aineis-

tosta ja mielikirjoista tarkemmin, ks. K. Eskola 1979a, 1981 ja 1982).¹

Oheisista painosmenestys- ja mielikirja(ilija)taulukoista näkyy, että painosmenestykset ja lukijain mieltymykset lankeavat pääosin yhteen.

Mutta yksi erokin taulukoista käy ilmi.

Niemi toteaa painosmenestyksiä eritellessään, että viihde ei tunnu vievän pysyvään suosioon. Yli 100 000 kappaletta painetuista teoksista vain yksi - Aino Räsänen **Soita minulle, Helena!** - on Niemen mukaan luokiteltavissa ajanvietteeksi. Koko luettelossa varsinaista viihdettä edustaa vain kolme nimikettä - Räsänen lisäksi Hilja Valtosen ja Mauri Sariolan teokset - eli vajaa kymmenesosa koko aineistosta.

Lukijatutkimus ei kuitenkaan tunnu tukevan ajatusta viihteen lyhytikäisyydestä. Suomalaisten mielikirjoissa ovat viihdekirjailijat vahvasti esillä. Jos mukaan otettaisiin myös ulkomaiset mielikirjat, suunta säilyy.

Taulukosta 2 nähdään, että ihmiset muistelevat myös todella vanhoja viihdekirjoja. Ulkomaisten joukossa on jopa Johan Christoph Schmidt. Hänen **Genoveva**-teoksensa ensimmäinen suomenkielinen painos ilmestyi vuonna 1847. (**Genovevasta** ja sen lukemisesta enemmän, ks. K. Eskola 1984.)

Suosion mittaamisen ongelmista

Sinänsähän tämä ei ole yllättävää. Lukemistutkimuksista tiedämme, että erityisesti juuri viihdekirjat leviävät kädestä käteen (vrt. K. Eskola 1979, 213-215). Yhtä ostettua viihdekirjaa lukee siis luultavasti useampi henkilö kuin yhtä jonkun muun kirjatyyppin edustajaa. Painosmenestyksissä näin leviävä lukeminen ei näy.

Painosmenestysten ja lukijain suosikkien vertailu on tässä tehty varsin karkeasti. Vinouttavaa vaikutusta voi olla myös sillä, että painosmenestykset on laskettu teoskohtaisesti mutta merkittävät luku- kokemukset kirjailijakohtaisesti.

Viihdekirjallisuuden suosiota mitattaessa tällainen menettely voi kuitenkin olla "oikeampi" kuin jokin muu laskentatapa. Viihdekirjallisuutta luetaan usein saman tekijän kirjasarjana eikä sitä aina niinkään ajatella yksittäisinä teoksina. Kotoinen esimerkki on Räsänen **Helena**-sarja. Suosikiksi ei ehkä nimetä yhtä yksittäistä teosta, vaan koko sarja tai sitten sarjan tekijä.

Vertailun päähavainto kuitenkin on, että sekä painosmenestykset että lukijoille paljon merkinneet teokset/kirjailijat ovat pitkälti samoja. Suomalaiset tuntuvat näiden molempien tietojen perusteella vakaalta lukijakansalta. Vanhat tutut kansankuvaajat elävät edelleen.

Kun kirjallisuus jäsentää lukijoille suurten murrosten kokemusta, se saa lukijoilta vastakaikua. Huumoria eivät suomalaiset lukijat liioin hylkää, eivätkä he luovu uskonnollisesti virittyneestä kirjallisuudesta.

Teosten kaiun historiaa voi lukea kirjallisuuden painosmenestyksistä. Viihteellisen kirjallisuuden asema saattaa tällöin kuitenkin jäädä vähäisemmäksi kuin se todellisuudessa on. Tämä voi johtua viihdekirjallisuuden lukemisen omista mekanismeista, samoin kuin sen erityisistä leviämisreiteistä. Kysymys voi olla myös siitä, että painosmenestyksiä on tukenut virallinen (kasvatuksellinen) ideologia, jota viihdekirjallisuudella ei pontimenaan ole.

Viite

¹Tässä yhteydessä voitaneen korjata eräs Juhani Niemen Suomalaisten suosikkikirjat -teokseen sisältyvä virheellinen tieto. Niemi viittaa kirjassaan sivuilla 14-15 väitöskirjani *Suomalaiset kirjanlukijoina* (1979a) sivulla 176 olevaan taulukkoon. Sen tietojen perusteella Niemi toteaa, että kysyttäessä haastateltavien mielikirjailijoita vain seitsemän kotimaista kirjailijaa esiintyy vastauksissa enemmän kuin kymmenesti. Tätä päätelmää ei kuitenkaan voi tehdä viittauksen kohteena olevasta taulukosta, sillä siinä luetellaan haastateltavien viimeksi kulu- neen kuukauden aikana lukemat kirjat (yleisimmin mainitut teokset) - olkoonkin, että myös niistä vain seitsemän esiintyi luettelossa enemmän kuin kymmenen kertaa! Suomalaisten aikuisten merkittäviä lukukokemuksia, mielikirjoja, olen kuvannut muussa yhteydessä (ks. K. Eskola 1979b, 1981 ja 1982).

Kirjallisuus

ESKOLA, Antti. Sosiologin puheenvuoro Heitä luetaan -kirjailijaseminaarissa Joensuussa 2.6.1981.

ESKOLA, Katarina. *Suomalaiset kirjanlukijoina*. Helsinki, Tammi, 1979 (1979a).

ESKOLA, Katarina. Jääkö kirjallisuuden naisnäkökulma piiloon? Teoksessa ESKOLA, Katarina & HAAVIO-MANNILA, Elina & JALLINOJA, Riitta (toim.). *Naisnäkökulmia*. Porvoo, Helsinki ja Juva, WSOY, 1979 (1979b).

ESKOLA, Katarina. Sukupolvet ja lukukokemukset. *Sociologia* 18(1981):4, s. 287-296.

ESKOLA, Katarina. Kirjallisuus. Luvussa *Populaarikulttuuri*, teoksessa TOMMILA, Päiviö & REITALA, Aimo & KALLIO, Veikko (toim.). *Suomen kulttuurihistoria III*. Porvoo, Helsinki ja Juva, WSOY, 1982.

ESKOLA, Katarina. *Genovevasta Tunte-mattomaan sotilaaseen*. Suomalaisten merkittävistä lukukokemuksista. Alustus Kirjastopoliittisen yhdistyksen Lukemis-seminaarissa 18.2.1984; ilmestyy Kirjastopoliittisen yhdistyksen Kirjastopoliittisia puheenvuoroja -julkaisusarjassa vuonna 1984.

HEIKKINEN, Antero. *Perinneyhteisöstä kansalaisyhteiskuntaan*. Jyväskylä, Gaudeamus, 1983.

JAUSS, Hans Robert. *Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft*. Teoksessa WARNING, Rainer (toim.). *Rezeptionsästhetik*. München, W. Fink Verlag, 1975. - Ilmestynyt suomeksi Kirjallisuushistoria kirjallisuustieteen haasteena. Teoksessa NEVALA, Maria-Liisa (toim.). *Kirjallisuustutkimuksen menetelmiä*. Suom. Maria-Liisa Nevala. Juva, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1983.

KIRSTINÄ, Leena. Epämääräisyyskohta teoksen rakenteen ominaisuutena Roman Ingardenin ja Wolfgang Iserin mukaan. Tampereen yliopiston yleisen kirjallisuustieteen monistesarja, 17. Tampere, 1984.

NIEMI, Juhani. *Suomalaisten suosikkikirjat*. Hämeenlinna, Karisto, 1983.

TARKKA, Pekka. *Paavo Rintalan saarna ja seurakunta*. Keuruu, Otava, 1966.

TARKKA, Pekka. *Salama*. Keuruu, Otava, 1973.

VARPIO, Yrjö. *Pentinkulma ja maailma*. Porvoo-Helsinki-Juva, WSOY, 1979.

VARPIO, Yrjö. *Reseptiotutkimus ja muita artikkeleita*. Tampereen yliopiston kotimaisen kirjallisuuden monistesarja, 22. Tampere, 1982.

VODICKA, Felix V. *Die Rezeptionsgeschichte literarischer Werke*. Teoksessa WARNING, Rainer (toim.). *Rezeptionsästhetik*. München, W. Fink Verlag, 1975.